

5. Ван Хорн Дж. К. Основы управления финансами : пер. с англ. — М.: Финансы и статистика, 1996.

6. Ананьев О. М. Оцінка вибору обсягу залучених коштів кооперативного підприємства / *Фінанси України*. — № 4 (101). — Квітень 2004 р. — 158 с.

7. *Фінансовий менеджмент: Навчальний посібник* / за ред. проф. Г. Г. Кірейцева. — К.: ЦУЛ, 2002. — 496 с.

8. Білик М. Д., Павловська О. В., Притуляк Н. М., Невмержицька Н. Ю. *Фінансовий аналіз: Навч. посібник*. — К.: КНЕУ, 2005. — 592 с.

9. Петленко Ю. В. Оптимізація джерел фінансових ресурсів підприємств / *Фінанси України*. — № 6 (54). — Червень 2000 р. — 144 с.

Стаття надійшла до редакції 11.01.2008 р.

УДК 368.5.167.1

І. В. Іванець,
асистент кафедри фінансів підприємств,
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»

СУЧАСНИЙ СТАН СТРАХУВАННЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

В статье рассматривается современное состояние развития рынка страхования сельского хозяйства в Украине, анализируется государственная поддержка субсидирования агропромышленного комплекса, выделены основные проблемы, а также предлагаются пути усовершенствования системы страхования сельскохозяйственных рисков.

In the article the modern development of agricultural insurance services in Ukraine is presented, the government support of agroindustrial complex is examined, basic problems are selected, and also the ways of improvement of the system of insurance of agricultural risks are offered.

Ключові слова: страхування, сільське господарство, страховий захист, ризик, субсидування страхових премій, компенсація витрат, державна підтримка.

Сільськогосподарське виробництво завжди підпадало під вплив несприятливих природо-кліматичних факторів, які приводили до негативних наслідків у господарюванні, що, в свою чергу, викликало необхідність у захисті майнових інтересів сільськогосподарських товаровиробників у разі настання цих подій. Найефективнішим способом захисту є страхування.

Страховий захист сільськогосподарського виробництва скрізь у світі є важливим елементом системи фінансово-кредитного забезпечення сільськогосподарських товаровиробників. Основна мета страхування сільськогосподарських ризиків — це часткова

© І. В. Іванець, 2008

чи повна компенсація суб'єкту господарювання втрат через несприятливі, в основному, природні явища. Крім того, страхування виступає засобом покращення кредитоспроможності сільськогосподарських виробників, тому що кредитні організації всіх типів віддають перевагу тим сільськогосподарським підприємствам, які мають гарантію збереження певного рівня доходів при настанні стихійних лих та втраті врожаю [1, с. 73].

Негативний стан сільськогосподарських товаровиробників обумовлює потребу удосконалення страхового захисту та побудови ефективної системи страхування аграріїв. Вивчення наукових літературних джерел показало, що існують досить ґрунтовні теоретичні дослідження і практичні розробки, присвячені проблемі агрострахування, які знайшли відображення в наукових працях відомих вчених: М. Я. Дем'яненка, О. Є. Гудзь, А. В. Сомика, П. Т. Саблука, В. Якубович, Р. Шинкаренка, С. С. Осадця та ін.

Разом з тим, важливі аспекти функціонування механізму страхування аграрного сектору не дістали належного висвітлення. Більшість дослідників розглядають окремо страхові ризики, що обмежує можливості комплексного розв'язання проблеми ефективності страхового захисту сільськогосподарських підприємств та діяльності страхових компаній в аграрному секторі економіки, особливо з урахуванням регіональних особливостей України. Недостатнє опрацювання та висвітлення проблем страхування сільськогосподарських ризиків, а також їх методична та практична значущість визначають актуальність теми досліджень.

Україна входить до групи найбільших світових виробників цукрового буряку, зернових і олійних культур. Сільськогосподарський сектор складає приблизно 15 % ВВП країни з річним об'ємом продукції в 50 млрд грн або приблизно 10 млрд дол. США. Український аграрний сектор щорічно постачає на ринок продовольства 40 млн тонн зерна, 16 млн тонн цукрового буряку, 5 млн тонн олійних культур і 27 млн тонн фруктів і овочів¹.

З урахуванням досвіду інших країн з розвиненими системами агрострахування, експерти вважають, що приблизно 20 % виробників в Україні можуть страхувати 25—30 % об'ємів річного виробництва. Розрахунки показують, що загальна страхова сума по агрострахуванню в рік може досягати 3 млрд дол. США і це ро-

---

¹ Середні показники виробництва в рік за останні 5 років. Дані базуються на статистичних звітах Міністерства Аграрної Політики України і Державного комітету статистики України.

бить Україну привабливим ринком для світового ринку пере-страхування. Потенційна сума страхових премій у рік може скла-дати 250—300 мільйонів доларів США, що дорівнює річному бюджету державних програм допомоги агросектору в Україні (фінансово-кредитні і страхові субсидії) [4].

У 2006 році в програмі страхування сільськогосподарських культур, що субсидується, взяли участь 37 страхових компаній, що на 9 більше, ніж у 2005 році. 10 кращих компаній зібрали 77,8 % премій від загального об'єму за програмою страхування, що субсидувалося (80,8 % за договорами комплексного страхування і 66,8 % за договорами індексу врожайності). Найактивніше, за обсягами зібраних премій, працювали компанії — НАСК Оранта, Українська охоронно- страхова компанія, СК ТАС, Міська страхо-ва компанія, Оранта-Лугань, Рокада, ВПП-Стандарт, СК Стандарт, ВАСТ Гарантія.

Аналіз активності страхових компаній у регіонах показує, що страховики нерівномірно представлені в областях. Так, у Сумській, Луганській і Одеській областях працювали 9—11 компаній (так само, як і в 2005 році), а в АР Крим і Закарпатській області не було підписано жодного договору страхування сільськогосподарських культур (так, як у 2005 році). При невеликих площах під сільськогосподарськими культурами в Закарпатській області відсутність договорів страхування культур можна пояснити, проте відсутність договорів в АР Крим вимагає аналізу, оскільки АР Крим є одним з основних регіонів, де вирощуються озимі культури (7 % від всієї площі в Україні) [4].

Слід зазначити, що в більшій частині регіонів працювало по 2 страхові компанії. У третині регіонів працювало всього 7 компаній, що складає 19 % від усієї кількості страховиків, що страхували культури в 2005—2006 роках.

У 2006 році уряд планував виділити 11,7 млн гривень. Сільськогосподарськими підприємствами було заявлено на компенсацію 12,5 млн грн. На початок 2007 року страхувальники отримали 10 млн грн компенсації (у 2005 році — 5,8 млн грн). Недофінансування склало 19,2 %, або кожне 5 підприємство не отримало субсидію. Найбільший відсоток недостатнього фінансування програми субсидування страхових премій був зареєстрований у Полтавській області (44,6 %), у Луганській (38,3 %) і в Київській області (30,8 %). Така ситуація підриває довіру підприємств до програми субсидування страхових премій і до страхових компаній. Страхові компанії відзначили випадки відмови від страхування сільськогосподарських культур через неотримання

субсидії минулого року. У 2006 році страхові компанії виплатили відшкодування по 97 % заявлених збитків, у 2005 році цей показник був на рівні 77 %.

У 2006 році страховики застрахували 3,4 % від посіяних площ. Аналіз результатів показує, що в 2006 році страховики не змогли істотно поліпшити технічні результати як в кількісному, так і в якісному відношенні. Збільшення застрахованих площ на 1,4 % свідчить про те, що страхування ще не стало масовою стратегією по управлінню ризиками в аграрному секторі (у 2005 році було застраховано 2 % площ). Застрахована площа на один договір істотно не збільшилася і склала 418,6 га в 2006 році (391,5 га в 2005 році).

25 компаній, які працювали тільки в одній області (Міська страхова компанія, Оранта-Лугань, Страховий Союз, СК Миколаїв, Гарант-Авто, СК Теком, СК Примор'я, РЗУ-Україна та інші) зібрали 29,67 % премій. Частка цих компаній за програмою страхування, що субсидується, склала 21,39 % за договорами комплексного страхування і 60,3 % за договорами індексу врожайності. Всього компанії уклали 78 договорів, що складає 5 % від загальної кількості договорів [4].

Середня премія на гектар склала 42,73 грн/га при середній тарифній ставці в 4,6 % (3,41 % у 2005 році). Страхові компанії часто використовують занижені або завищені франшизи (від 0,5 % до 50 %), тарифна ставка в 2006 році також суттєво різнилася залежно від страхової компанії (0,1 %—12,4 %) [4].

Очевидно, що при тарифних ставках у 0,1—0,5 % страхові компанії страхували посіви формально, швидше за все, при страхуванні заставного майна або з інших причин. Адміністратори програми страхування культур, що субсидується, повинні підняти питання про законність компенсації частини страхових премій за формальними договорами у випадку, якщо будуть встановлені порушення процедур, рекомендованих Міністерством аграрної політики.

В середньому одна страхова компанія в 2006 році страхувала 33 господарства і приблизно 18.000 га. страхова сума на одну страхову компанію складає 16,7 млн грн.

У 2007 р. державна підтримка агропромислового комплексу за рахунок загального фонду бюджету була передбачена у розмірі 6,8 млрд грн, за рахунок спеціального фонду — 1,229 млрд грн. Верховна Рада виділила з державного бюджету на 2007 р. додаткові 270 млн грн аграріям для проведення заходів щодо збереження урожаю у зв'язку із засухою [4].

Слід зазначити, що вже в 2008 р. Українські сільгоспвиробники зможуть за допомогою бюджетної підтримки застрахувати урожай на посівних площах об'ємом 8 млн га. В прийнятому держбюджеті на 2008 рік передбачається виділення 200 млн грн на здешевлення страхових премій при страхуванні аграрних ризиків.

За розрахунками уряду, застрахувати ризики за допомогою бюджетної підтримки в 2008 р. зможуть близько 20 тис. українських сільгоспвиробників [5].

Незважаючи на збільшення об'ємів фінансової допомоги з боку держави, ринок страхування сільського господарства все ще залишається нерозвинутим.

Сучасний стан розвитку агрострахування в Україні поки що не дозволяє ефективно виконувати функції зменшення ризиків та покращання доступу сільськогосподарських підприємств до кредитних ресурсів. На сьогоднішній день на ринку агрострахування існує ряд проблем, зокрема О. Є. Гудзь зазначає, що перешкодами у розвитку страхування сільськогосподарських ризиків є відсутність суттєвої, державної, підтримки щодо часткової сплати сільськогосподарським товаровиробникам страхових платежів, недосконалість нормативно-правової бази і розвитку інфраструктури страхового ринку, відсутність обігових коштів у сільськогосподарських підприємств, висока вартість страхових послуг, складність процедури оформлення страхового договору, відсутність страхового аудиту та інформації про діяльність страхових компаній, а також кваліфікованих спеціалістів зі страхування ризиків [1, с. 76—77]. У свою чергу В. Якубович підкреслює, що на ринку існують труднощі з якісним перестраховуванням аграрних ризиків, а кількість компаній, які надають страхові послуги сільськогосподарським виробникам, є незначною, інформація про умови та порядок страхування є неповною та важкодоступною, а перелік ризиків, від яких страхують наявні на ринку страхові компанії, часто не містить саме тих ризиків, які найбільше турбують сільськогосподарських виробників, більшість компаній не мають розвинутої регіональної мережі і лише починають розвивати напрям аграрного страхування [3].

Незважаючи на негативну ситуацію у страхуванні сільського господарства, дії Уряду поки-що не спрямовані його поліпшення. Про це свідчить проект Постанови Кабінету Міністрів України від 26 жовтня 2007 року «Про використання коштів державного бюджету на здешевлення вартості страхових премій по договорах страхування врожаю в 2008 році». Основним змістом

цього документа є звуження переліку сільськогосподарських культур, страхові премії по яких будуть субсидуватись державою при заключенні договорів страхування культур. У цьому документі зазначається, що основні обмежуючі положення, які стримують розвиток аграрного страхування в Україні, — це обмеження тарифної ставки до 5 %, субсидування 50 % страхової премії без визначення важливих технічних параметрів, які суттєво можуть відрізнятися в програмах різних страхових компаній, відсутність чіткого визначення франшизи, при якому страхові платежі можуть субсидуватися, а також обмеження переліку культур. Згідно цього проекту у 2008 році планується субсидувати страхування тільки пшениці, жита льону і цукрового буряку. Така логіка Уряду не зрозуміла, оскільки у світовій практиці спостерігається протилежна тенденція — держава стимулює страхування більшої кількості видів сільськогосподарської продукції, яка виробляється сільськогосподарськими товаровиробниками. Так, у США, Канаді, Іспанії і в інших країнах держава субсидує страхування понад 100—150 програм і з кожним роком кількість культур і страхових програм збільшується [4]. У даному випадку, в Україні, ми бачимо протилежний підхід, який може знищити агрострахування, яке ще не встигло розвинутися за період 2005—2007 років.

На основі аналізу вітчизняного та досвіду зарубіжного агрострахування, та порівняння його фактичного стану з чинним законодавством можна зробити наступні висновки і рекомендації для його удосконалення в Україні (табл. 1):

Таблиця 1

СТАН СТРАХОВОГО ЗАХИСТУ В УКРАЇНІ

Фактичний стан страхового захисту	Висновок	Рекомендації
1. На сьогодні в Україні немає жодного закону, який би безпосередньо стосувався всіх питань, пов'язаних з агрострахуванням	Відсутність єдиного регулювання аграрного страхування є причиною правових прогалин та невідповідностей у законі	Розробити законопроект з урегулювання і узгодження всіх питань щодо захисту ризиків всільському господарстві
2. Передбачений законом пакет страхових ризиків, які підлягають субсидіюванню, є надто деталізованим та має характер припису	Ці обмеження не дає можливості ринку визначати найбільш потрібні (адекватні) ризики та комбінації ризиків	Відмінити обмеження або забезпечити гнучкість закону, щоб сторони мали можливість обирати відповідні ризики для покриття

Фактичний стан страхового захисту	Висновок	Рекомендації
3. Існуюча система формування концепцій та впровадження політики щодо агрострахування має недостатні ресурсне забезпечення та не охоплює всі аспекти в повному обсязі	Відсутність ресурсів та механізму для визначення і впровадження політики в цій сфері призводить до прийняття недостатньо обґрунтованих рішень	Переосмислити спосіб формування та реалізації політики в сфері агрострахування на користь створення відповідного органу (наприклад, Агенства з управління ризиками) замість Фонду з розподілу аграрних страхових субсидій
4. Диференціація розподілу субсидій — на сьогодні МАП розподіляє щорічні субсидії по регіонах без врахування розмірів і типів сільськогосподарських підприємств	Відсутність диференційованого підходу може призвести до нерационального і, таким чином, неефективного розподілу державних коштів	МАП та/або Агенство в ході проведення консультацій та наукового аналізу потреб має розробити чітку політику та підхід до розподілу субсидій
5. Недосконалий механізм виплати субсидій — страховальники виплачують повну суму страхової премії і потім просять у держави частково її компенсувати	Фінансовий тягар виплати повної суми страхової премії може викликати небажання фермерів приймати участь у страхуванні	Впровадити механізм, при якому держава здійснює виплату субсидій безпосередньо страховим компаніям у рахунок компенсації певної частини премій
6. Встановлений факт в Україні на сьогодні не існує жодного механізму для забезпечення диференційованого підходу до розподілу субсидій за регіональною та фінансовою ознакою	Недиференційований розподіл субсидій означає, що субсидії можуть отримати ті фермери, які не потребують їх, а ті, кому вони дуже потрібні, отримують їх у недостатньо або зовсім не отримують	Створити механізми для диференційованого підходу до розподілу субсидій за регіональною та фінансовою ознакою (можливо, за допомогою Агенства з управління ризиками)
7. Відсутній консорціум страхових компаній, який міг би здійснювати ефективне регулювання процесу перестрахування	Окремі компанії не заохочуть брати на себе великі ризики	Створити регуляторну норму, яка надає можливість страховим компаніям створити консорціум з метою аграрного перестрахування
8. Нагляд — на сьогодні в Україні немає державного органу, основною компетенцією якого є нагляд та контроль реалізації агрострахування	Державні органи, які сьогодні здійснюють контроль за агрострахуванням, мають багато інших функцій і не можуть забезпечити належний рівень нагляду і контролю	Забезпечити регуляторну систему нагляду агро страхового сектору — цю функцію може виконувати Агенство з управління ризиками
9. Перестрахування — роль держави — на сьогодні не існує жодного механізму участі держави в перестрахуванні	Це призводить до недостатньої фінансової стабільності та небажання компаній пропонувати реальне та відповідне покриття	Вивчити роль та можливість участі держави в перестрахуванні
10. Страховим бізнесом на Україні можуть займатися тільки страховики-резиденти, доступ іноземних компаній на страховий ринок практично недоступний і містить багато перешкод	Обмеження доступу іноземних компаній на страховий ринок в Україні призведе до виникнення проблем у процесі вступу до СОТ	Мають бути внесені зміни у відповідності до практики ЄС та вимог СОТ, які стосуються необмеженого доступу на страховий ринок, при умові дотримання всіх вимог

Зважаючи на викладене можна стверджувати, що страховий ринок в аграрній сфері залишається нерозвинутим, що зумовлено рядом об'єктивних і суб'єктивних причин.

Слід також зазначити, що існує потреба у вдосконаленні державної підтримки страхування аграріїв, зокрема у спрощенні процедури надання субсидій за рахунок коштів Державного бюджету України на компенсацію частини витрат сільськогосподарських товаровиробників на страхування сільськогосподарських культур. Зокрема Інститутом аграрної економіки (М. Я. Дем'яненко) розроблений механізм відшкодування частини страхових платежів за рахунок коштів державного бюджету України (рис. 1). Така послідовність здійснення цього процесу на всіх конкретних етапах дещо спрощує та робить більш чітким процес виділення коштів [2, с. 108—112].

Розглядаючи проблеми аграрного страхування, потрібно підкреслити, що саме непослідовна державна підтримка та недосконалість законодавчої бази є стримуючими факторами його розвитку. Покращенню ситуації та створенню ефективної системи страхування в аграрній сфері з урахуванням її специфіки може стати прийняття Закону «Про страхування в сільському господарстві». Даним документом пропонується удосконалити державне регулювання системи страхування сільськогосподарських ризиків, мінімізувати негативні наслідки від стихійних природних явищ у сільському господарстві, стабілізувати доходи від виробництва сільгосппродукції. Вагомим стимулом розвитку агрострахування також має стати створення Всеукраїнського сільськогосподарського страхового пулу і Агентства по управлінню сільськогосподарськими ризиками. Цьому може сприяти проект «Концепції національної програми страхування сільськогосподарських ризиків», якою визначаються терміни і механізми впровадження системи страхування аграрних ринків, а також йде мова про те, що Всеукраїнський сільськогосподарський страховий пул і Державне агентство по управлінню сільськогосподарськими ризиками мають бути створені вже в 2008—2009 роках. А в 2010—2012 роках за рахунок держави має бути впроваджено чотирьохрівневе покриття збитків аграріїв у розмірі 50 %, 60 %, 70 % і 80 % необхідних страхових виплат. Зараз з українського бюджету компенсується лише частина страхового платежу. Цим проектом передбачається закінчити формування системи аграрного страхування до 2015 року [5].

1. ПЛАНУВАННЯ

ЕТАПИ	ПОСЛІДОВНІСТЬ ДІЙ	ВИКОНАВЕЦЬ
I	Розрахунок потреби в коштах на відшкодування частини страхових платежів	Управління сільського господарства в регіонах
II	Аналіз результатів розрахунків, складання кошторису та затвердження	Міністерство аграрної політики України
III	Видача розпорядження у вигляді наказу (листа) в законодавчому порядку	Міністерство аграрної політики Міністерство фінансів України
IV	Включення розпорядження до проекту Державного бюджету України (частина — видатки)	Кабінет Міністрів України
V	Розгляд та ухвалення Державного бюджету України	Верховна Рада України; Президент України

2. ВИКОНАННЯ

VI	Укладання договору страхування с/г підприємствами, селянськими (фермерськими) господарствами	Страховальники
VII	Розрахунок суми, належної до відшкодування частини страхових платежів	Управління сільського господарства в регіонах
VIII	Аналіз розрахунку платежів, видача резолюції, затвердження та контроль	Управління Укрдержфонду України
IX	Виділення та перерахунок коштів на відшкодування частини страхових платежів	Державне казначейство України
X	Розподіл коштів та складання звіту про їх використання	Страхові організації
XI	Звіт про використання коштів Державного бюджету України (або про їх повернення в разі розірвання договору страхування)	Управління Укрдержфонду
XII	Контроль за використанням коштів і виконанням Державного бюджету України	Державне казначейство України

Рис. 1. Механізм організації відшкодування частини страхових платежів за рахунок коштів бюджету

Реалізація цих пунктів дозволить досягти щорічного збільшення об'ємів страхових премій на 60—70 %, а відношення об'ємів страхових платежів до ВВП виросте з 0,05 % на початку 2007 року до 0,5—1 % у 2015 році, також розмір страхових резервів збільшиться з 400 млн грн до 1—1,5 млрд грн. У цю програму Міністерство аграрної політики має намір вкласти 1,523 млрд грн бюджетних коштів: на створення агентства — 43,855 млн грн і на часткову компенсацію премій — 1,49 млрд грн [4].

Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновки, що ринок страхування ризиків сільськогосподарських товаровиробників залишається нерозвиненим, це засвідчує той факт, що у 2006 році страховики застрахували лише 3,4 % від засіяних площ, а недофінансування з бюджету по програмі субсидування страхових премій склало 19,2 %, тобто кожне 5 підприємство не отримало субсидію. Стимуванню розвитку страхування в аграрній сфері перешкоджають непослідовна державна політика щодо підтримки та стимулювання агрострахування, а також недосконалість законодавчої бази. Цьому може сприяти удосконалення нормативно-правових актів щодо страхування, зокрема прийняття Закону «Про страхування в сільському господарстві», а також втілення в життя «Концепції національної програми страхування сільськогосподарських ризиків» та створення Всеукраїнського сільськогосподарського страхового пулу і Агентства по управлінню сільськогосподарськими ризиками.

Література

1. Гудзь О. Є. Проблеми страхування сільськогосподарських ризиків // Економіка АПК. — 2004. — № 1.
2. Дем'яненко М. Я. Формування системи та механізмів фінансово-кредитного забезпечення сільськогосподарських товаровиробників у ринкових умовах // Звіт про науково-дослідну роботу. — 2006. — С. 172.
3. Якубович В. Розбудова системи страхування сільськогосподарського виробництва: вибір шляху // Агро аспект. — Квітень-травень 2002.
4. Аналітичний звіт. Розвиток страхування агросектору і реорганізація програми субсидій страхових премій в Україні для поліпшення фінансового становища виробників сільськогосподарської продукції www.agroinsurance.com
5. <http://www.apk-inform.com>

Стаття надійшла до редакції 02.01.2008 р.